

דגם 2: המרשתת – מציאות חדשה?

במרכזו של הדגם עומד נושא **המרשתת**, **האינטרנט**, ונשאלת השאלה אם מדובר במהפכה של ממש או בפיתוח טכנולוגי נוסף בשרשרת ארוכה של המצאות ופיתוחים. כך או כך, האינטרנט תופס כיום מקום מרכזי בחיינו ומעלה סוגיות שונות – חברתיות, תרבותיות, מוסריות וערכיות: האם המרשתת מסוכנת? ואם כן למי ולמה? ואולי גלומה בה בשורה לעולם? מה תפקידו של האינטרנט בקרב ילדים ובני הנוער, ואילו אתגרים הוא מעמיד לפני הורים ומחנכים? האם הוא מקרב או מרחיק בין בני אדם? האם נעשינו עבדים למרשתת או שנשכיל לרתום אותה לצרכינו? היבטים אלו ואחרים יעמדו במרכז פרויקט הכתיבה של התלמידים.

את המונח **מְרִשֶׁתֶת** קבעה האקדמיה ללשון העברית בשנת תשס"ג, וזו הגדרתו: "רשת תקשורת הקושרת אלה לאלה רשתות מחשבים הפרוסות ברחבי העולם, ומאפשרת גישה ממחשב אחד למחשב אחר". המילה 'מרשתת' אינה באה במקום השם הפרטי Internet (למד לשונך 55, תשס"ד – 2004).

הטקסטים

מאמר 1: "עצרו את המהפכה", גבי וימן, **פנים** – כתב עת לתרבות, חברה וחינוך, גיליון 15 (דצמבר 2000).¹

מאמר 2: "עולם הרגש של האינטרנט: עולם של כאילו", עזי ברק, **עדכון** 43 (נובמבר 2005) האוניברסיטה הפתוחה; מקוצר.

¹ המאמר בצורה מקוצרת עמד במרכזו של שאלון ב' בבחינת הברורות בעברית בקיץ תשס"ה.

עצרו את המהפכה

גבי וימן²

כולם מדברים בשבחי האינטרנט, אבל נמנעים מלחקור את נזקיו, את הדרכים הרעות שבהן הוא הולך בתחומים רבים, ואת התרומה הגדלה שלו לפער הידע בין שכבות חברתיות ומדינות.

ההיסטוריה האנושית מציינת כמה מהפכות תקשורתיות שעיצבו את פניה של החברה והשפיעו רבות על משטרים ועל תרבויות. כל המהפכות התקשורתיות אירעו לפני צמיחתו של מחקר מדעי. המהפכה הראשונה, הופעת השימוש בסמלים וציורים שהיו לכתב אנושי, התרחשה אלפי שנים לפני שנפתחה אוניברסיטה כלשהי. המהפכה השנייה, מהפכת הדפוס, אירעה מאות שנים לפני שקמו חוקרי תקשורת ומחלקות לתקשורת. ואפילו המהפכה השלישית, זו של הופעת השידור האלקטרוני (רדיו וטלוויזיה), הקדימה בכמאה שנה את המחקר בתחום זה.

לכן שלוש המהפכות התקשורתיות החשובות ביותר נחקרו רק בדיעבד, בלי יכולת להתערב בתהליכים, לתעל את כיוון השינויים והשפעתם. חוקרי תקשורת היו למשקיפים פסיביים, צופים שלאחר מעשה, המסתפקים בתיעוד ובמיפוי של הסביבה התקשורתית ומקומה, אך מחוסרי יכולת להשפיע על סביבה זו.

ואולם המהפכה החדשה, זו של הופעת תקשורת-מתווכת-מחשב, דהיינו של האינטרנט, סייברספייס, וכל הכרוך בהם, מדואר אלקטרוני ועד עיתונות מקוונת, מתרחשת מול עינינו, בזמן אמת. להבדיל מקודמותיה, המהפכה התקשורתית החדשה מעניקה לחוקרי תקשורת הזדמנות פז לבדוק את תהליכי השינוי בעודם מתרחשים, לעקוב on-line על השפעותיהם, ולהציע דרכים לניתוב המהפכה הזו למסלולים מועילים יותר, תוך מזעור נזקים אפשריים.

למרבה הצער הזדמנות זו מוחמצת. יש מעט מאוד מחקר אמפירי יישומי לגבי מדיניות חברתית והאינטרנט. יתר על כן, המחקר שנעשה בתחום זה מתמקד רובו ככולו בפוטנציאל החיובי של מהפכת האינטרנט, ומתעלם מנזקים אפשריים וסכנות מאיימות שצופנת בחובה מהפכה זו.

* * *

² פרופ' גבי וימן הוא ראש החוג לתקשורת באוניברסיטת חיפה.

מה מסביר את מיעוט המחקר מיועד המדיניות לטווח ארוך, ובמיוחד את זה העשוי לחשוף מגרעות וסכנות של מהפכת האינטרנט? להלן כמה הסברים אפשריים, שאינם מחמיאים רבות לקהילת חוקרי התקשורת שעמה אני נמנה.

הסבר ראשון, המהפכה מהירה מדי. זוהי מהפכה מהירה מקודמותיה והיא מקשה על חוקרים להיערך למחקר, לבצע אותו ולנתח את ממצאיו, שכן עד שיעשו זאת, התיישנה המציאות. בתחום זה של תקשורת ממוחשבת השינויים הם כמעט בקצב יומי, והשכלולים הטכנולוגיים מייצרים מהפכות יומיות בתוך המהפכה הכללית. שלשום היה זה מסחר אלקטרוני, אתמול למידה מרחוק באמצעות האינטרנט, היום זה חיים בקהילה וירטואלית, ומחר זו תהיה הצבעה מקוונת. שינויים מהירים, דינמיים, ובעלי השלכות רחבות מקשים על מי שמנסה לבצע מחקרים על השפעות, שיהיו בעלי ערך לטווח ארוך.

הסבר שני הוא הכסף, ולאן הוא הולך. מחקרים, בייחוד מחקרים חברתיים, מצריכים מימון יקר. חקר האינטרנט ממומן היום בעיקר בידי גופים המתעלים את המחקר לכיוון יישומי, כיצד לנצל את המדיום החדש כדי למכור יותר, להרוויח יותר, להתרחב יותר, להתעצם. מימון כזה אינו מתעניין בנזקים חברתיים או חינוכיים, במדיניות חברתית ארוכת טווח או בהשפעות תרבותיות. הוא מקדם מחקרים על ניצול המדיום, על הגדלת רווחיות, ולכן מנתב את החוקרים וממצאיהם אל האור ולא אל הצללים המאיימים.

הסבר שלישי, אינטרסים ומניעים. את מהפכת האינטרנט מקדמים מנועי ענק של חברות וקונצרנים בין-לאומיים מביל גייטס ומייקרוסופט ועד ילדי הסטארט-אפ הישראליים של מיראביליס. לארגונים וחברות אלו יש אינטרס ברור לקדם את המהפכה ולהסתיר את פגמיה ונזקיה. מי שמוכר תוכנות להורדה והעתקה של מוסיקה מהרשת אינו דואג במיוחד לעתידם של האמנים שיאבדו את תמלוגיהם. מי שמפתח תוכנות לשיח וירטואלי אינו מתעמק במשמעות החברתית של זהויות מזויפות של השותפים כביכול בשיח כזה. למקדמי האינטרנט יש השפעה רבה על תדמיתה של מהפכה זו: הם מקדמים לא רק את האינטרנט אלא גם את הבשורות הברוכות שלו, ואותן בלבד.

הסבר רביעי הוא שקל יותר להיות קצר-טווח. לחוקרים המתעמקים במחקרים ארוכי טווח יש השקעות רבות יותר של זמן למעקב, משאבים למימון מחקרים ממושכים, וסבלנות להמתין להבשלת תהליכים. לא רבים החוקרים המצוידים במשאבים, בסבלנות ובזמן הנדרשים במיוחד לבדיקת מהפכה דינמית ומהירה כל כך. לכן יפנו רבים מהם למחקרים קצרי טווח, ממוקדים בהיבטים מצומצמים. מחקרי מדיניות חברתיים, המצריכים בדיקות ארוכות טווח, יהיו נדירים יותר ויותר. כך, למשל, נדרשו עשרות שנים לבדיקת השפעת אלימות בטלוויזיה על צופים צעירים.

השוואה אחת ולא לגמרי הוגנת יכולה להמחיש את הסכנות במיעוט מחקר מסוג זה. עד לפני שנים ספורות בלבד היו נזקיו ההרסניים של עישון סיגריות בגדר השערות בלתי מבוססות. גם כאן חברו גורמים אינטרסנטיים, בעיקר תעשיית הטבק ומוצריו שידעו לבלום מחקרים מזיקים לאינטרסים שלהם, לחוקרים שהיססו לצאת למחקרי אורך קשים. הצורך לבדד קשר סיבתי בין עישון לבין נזקיו הבריאותיים הרתיע חוקרים רבים. מיעוט מקורות מימון לעומת הזרמת הכספים למחקרים שישללו את השערת הנזקים גרם לכך שמעט מדי מחקרים התמקדו בבדיקת סכנות העישון. וכך מדי שנה מתו מאות אלפי אנשים מנזקי עישון, בעוד המחקר בתחום מתנהל באיטיות ובכבדות. תעשיית הטבק ומוצריו תמכה בנדיבות במחקרים שטענו כי יש בעישון כדי לשפר יכולת ריכוז, לרזות, להרפות מתחים ועוד. גם למהפכת האינטרנט יש צללים קודרים ומאיימים ורק מיעוטם נחקר.

* * *

חלק ממפגעי האינטרנט כבר ידוע, והוא כולל רק את הקיצוניים שבטווח הנזקים האפשרי של מדיום זה. אלה כוללים פורנוגרפיה באינטרנט וזמינותה לאוכלוסיות שאינן צריכות להיחשף לתכנים אלו; סטיות באינטרנט: רשתות של פדופילים שהגיעו לקרבת תמימים באמצעות האינטרנט; מרמה וגנבה של כספים, ידע, חומר סודי וחומר פרטי; זיוף כרטיסי אשראי וגנבה באמצעותם; אלימות באינטרנט: השימוש בהסתה גזעית, אתנית, דתית, פוליטית ומינית באמצעות האינטרנט; פגיעות בזכויות יוצרים ובקניין רוחני: היכולת להעתיק, לשכפל ולהפיץ מידע ללא כיבוד זכויות קניין ויצירה; טרור באינטרנט: יכולתן של קבוצות קיצוניות לגרום נזקים ממשיים לרשתות חשמל, בנקים, צבא וממשל ועוד על ידי חבלות מקוונות, או לנצל את האינטרנט ככלי תעמולה.

מרבית הנזקים האלה אינו בחזקת איום תיאורטי או ספקולציה נועזת. לחלקם יש כבר נוכחות ממשית ומפחידה בסביבה החברתית שלנו. ארגון מתנדבים אמריקאים הנקרא "מלאכי הסייבר-ספייס", ומיועד לסייע לקרבנות פשיעה ברשת מדווח כי הוא מקבל 650 תלונות מדי יום. בשנה האחרונה, מדווח האף-בי-איי, נפתחו 1,500 תיקים על התעללות בילדים באינטרנט, לעומת 700 בלבד בשנה הקודמת. נתון מדאיג נוסף: בשנת 1999 הוגשו לידי FCC (הוועדה הפדרלית למסחר בארה"ב) למעלה מ-18 אלף תלונות הקשורות לאינטרנט, יותר מפי שניים מבשנת 1998. במחצית הראשונה בלבד של שנת 2000 כבר הגיע מספר התלונות ל-11 אלף. אלפי חברות נפגעות מגנבות מקוונות, ויש באינטרנט כיום 300 אתרים המספקים רישיונות ומסמכים מזויפים לכל המעוניין. 70%

מהחברות האמריקאיות דיווחו כי ניזוקו בדרך זו או אחרת ממרמה באינטרנט, ו־300 חברות דיווחו על היקף נזקים העולה על 265 מיליון דולר.

גם בישראל נחשפו מקרים של אלימות והתעללות שהחלו בקשר וירטואלי באינטרנט, והפכו לתקיפה מינית אלימה, מקרים של הונאות, גנבות ומרמה באמצעות תקשורת מחשבים, ופגיעות קשות בצנעת הפרט ובזכויות קניין אישי. ואולם העניין התקשורתי בפרשות קיצוניות אלו מסתיר ומצניע סכנות ואיומים דרמטיים פחות, אך בעלי חשיבות נרחבת יותר, ובהם סכנת "פער הידע".

אחד האיומים המוצנעים אך החריפים ביותר של מהפכת האינטרנט הוא הרחבת פערים חברתיים עד להקצנה. מהפכת האינטרנט אינה שוויונית. היא אינה חלה על כולם, אינה פותחת חלונות של הזדמנות שווה לכולם, ועלולה להוליך לפערי ענק בין אומות ובין שכבות חברתיות. מהפכה זו מותנית בנגישות לאמצעי מחשב, בידע מוקדם בתפעולם, וביכולת כלכלית לקיום הקשר עם מוצרי מהפכה זו ועם שירותיהם. יכולת זו מוגבלת לשכבות חברתיות מסוימות, נפוצה יותר בחברות מסוימות, ומכאן סכנת פער הידע. יש הטוענים כי העולם השלישי יתרחק עתה עוד יותר מהעולם המתקדם, כי לא יוכל להדביק את המהפכה ויישאר מאחור, משתרך בפער הולך וגדל.

בסקר שערך הבנק העולמי נמצא כי ב־42% ממדינות העולם אין בכלל גישה לאינטרנט. אלה הן בעיקר מדינות נחשלות. המסקנות שעלו מהסקר הן עגומות. בין המדינות שיישארו מאחור לעולם המתקדם ייווצר פער הולך וגדל. פער זה יגיע בהדרגה לנקודה קריטית שבה מחצית מאוכלוסיית העולם תתנתק מהמחצית האחרת.

גם במונחים ישראלים האיום החברתי־חינוכי של פער הידע הוא ממשי. אף כי רמת המחשוב הביתי והמוסדי בישראל היא גבוהה עדיין, היא כוללת 45% מהאוכלוסייה בלבד. כל האחרים נותרים מאחור. כדי להתחבר למהפכת האינטרנט יש להצטייד במחשב חדיש, מודם מהיר, תוכנות, ספק גישה לאינטרנט ומימון קו. עלות ההשקעה הזו, 10–15 אלף שקל, אינה בהישג ידן של משפחות רבות בישראל. אם נוסיף לכך את העלות השוטפת של תחזוקת הציוד, חשבונות ההתקשרות והמנוי לספק האינטרנט, נצמצם עוד יותר את חוג המתחברים למהפכת האינטרנט. יתר על כן, דווקא אותן שכבות חברתיות המסוגלות לממן התחברות כזו נהנות גם מרמת שירותי חינוך גבוהה יחסית, בעוד שהשכבות החלשות יצאו מקופחות פעמיים: אין להן היכולת להתחבר, והן גם זוכות לשירותי חינוך ברמה נמוכה יותר.

התוצאה עלולה להיות שונה מאוד מהחזון האופטימי ששיווקו לנו נביאי המהפכה. הם דיברו על חינוך ישיר ונגיש לכול, על גלישה שווה לכל למקורות ידע, על קידום

השכלה וצמצום פערים עד להכחדתם. אך המציאות מוכיחה את ההפך. פערי הידע לא רק שלא קטנו, הם אף התרחבו. הנשיא האמריקאי ביל קלינטון, שהבין את הסכנה, חיפש באופן נואש פתרונות באמצעות העשרת בתי ספר של אזורים עניים במחשבים, ואף שקל לצייד במחשבים פרטיים חינוך שכבות מצוקה. הפרויקט נכשל, בין השאר משום שהוא התעלם מהתנאים ההכרחיים לקליטת המהפכה, כמו ידיעת אנגלית טובה, והצורך במסגרות מלוות ומסייעות להטמעת האינטרנט.

בישראל יעבור קו ברור בין שכבות חברתיות שהתחברו לאלה שנותרו מנותקות. קו זה עלול להיות קו שבר חברתי ותרבותי הרה אסון. המשמעותיות תהיינה בראש וראשונה ביצירת פערי השכלה בלתי ניתנים לגישור, בקליטה סלקטיבית עוד יותר מהיום לאוניברסיטאות, ובקיצור, בשרידותם של החזקים והחלשתם של החלשים. זהו רק אחד הצללים המאיימים והסמויים של האינטרנט.

* * *

יהיו מי שיטענו נגדי, ובמידה רבה של היגיון, כי אני מתעלם מהתועלות הרבות שמביאה מהפכת האינטרנט. הם ימהרו להצביע על העושר במקורות, על ההתחברות המהירה לכל ארכיון, ארכיב וספרייה בעולם. הם ידגישו את השילוב בין טקסטים, תמונות וסרטים, ואת ריתוק שכבות מתרחבות למדיום החדש. הם יסבירו כי אין קץ ליכולת תקשורת מתוכנת מחשב מבחינת האינטראקטיביות, המהירות, העושר וההיקף של התקשורת. איני מקל ראש בכל אלה, ואני מכיר בחשיבותם של היבטים חיוביים כה רבים. ואולם אין להתעלם מהזדמנות הפז שנקרתה לנו הפעם: ללוות מהפכה תקשורתית בעודה מתרחשת. יש בכך אתגר עצום, לא רק של לימוד ומעקב אלא של התערבות ותיעול השינויים. לראשונה בהיסטוריה האנושית יוכלו חוקרי תקשורת להיות גורם מתערב לשם הגדלת היתרונות ומזעור החסרונות של תהליך כה חשוב. ההתפעמות מיתרונות מהפכת האינטרנט אינה צריכה לסנוור אותנו עד לעיוורון מוחלט מפני נזקיו האפשריים, ויש רבים יותר מאלה שהודגמו לעיל, ומהיכולת להקטינם.

זהו האתגר האמיתי של מחקרי תקשורת. אך כאשר המחקר בתחום זה שבוי בנתיבים המוגבלים של מחקרי יישום ותועלת, כאשר מימון למחקרי מדיניות אינו בנמצא, כאשר חוקרים רותמים עצמם לעגלות המשופעות כל טוב של תעשיות ה"סטארט-אפ", וכאשר מכונת היחצ"נות המשומנת של גורמים אינטרסנטיים מבטיחה רק עולם טוב יותר, אבל כנראה לא לכולם, קשה להאמין כי נתמודד עם האתגר. אל תעצרו את המהפכה, אבל חבל שהיא מתנהלת בלעדינו.

עולם הרגש של האינטרנט: עולם של כאילו

עזי ברק

פרופ' עזי ברק, פסיכולוג מאוניברסיטת חיפה המתמחה בחיי הרגש בעולם האינטרנט, טען ביום עיון שנערך באוניברסיטה הפתוחה ביזמת מרכז צ'ייס ושה"ם שהרגשות העזים שחווה המתקשר בעולם הווירטואלי, אין להם כל בסיס מציאותי וכולם פרי הפנטזיה הפרטית של הגולש.

חיי הרגש הסוערים מאוד המתקיימים בתוך המרחב הווירטואלי של הרשת – במפגשים שמאפשר האינטרנט – הם תופעה מדהימה: באמצעות טכנולוגיה, שהיא בסך הכול חיבור של מחשב, חוטי חשמל, צג, כלומר דברים טכניים לגמרי – אנשים חווים חוויות רגשיות, אותנטיות לגמרי ובעוצמה גבוהה מאוד. בתקשורת שאיננה תקשורת ישירה, פנים אל פנים, אלא מתווכת באמצעות טכנולוגיה – אנשים חווים חוויות כאילו מדובר באירוע ובמפגש של ממש.

כדי לעמוד על טיבה של החוויה הנוצרת במרחב הווירטואלי, כדאי לעמוד תחילה על מאפייניה של התקשורת בסביבה הווירטואלית. המאפיין הראשון הוא ה"אי־הותיות", שהפך הראשון שלה הוא האנונימיות. אתה לא יודע מי האיש או האנשים שאיתם אתה נמצא בקשר. אנשים מקיימים ביניהם קשר כשהם אנונימיים לחלוטין אחד לשני. רובם משתמשים בכינויים, שהם אינם שמותיהם האמיתיים, אבל גם אם יגידו שהשם שמסרו הוא שמם האמיתי, אין לנו שום דרך לדעת אם זה נכון, או לא.

אבל לא רק את השם איננו יודעים. אנחנו לא יודעים גם מה גילו, מה מינו, האם הוא שמן, או רזה, נמוך או גבוה, אם הוא מסריח, או אם הוא מצחצח שיניים. אנחנו לא יודעים עליו שום דבר שבעזרתו אנחנו יכולים לקבוע איזושהי דעה עליו.

הדבר השני שמאפיין את התקשורת באינטרנט הוא ה"אי־נראות". אנחנו לא רואים את זה שאתו אנחנו מתקשרים, וזה אומר שני דברים. הראשון – שאין לנו כל מידע על הפיזיות של האיש. הדבר השני הוא היעדר האפשרות לקיים תקשורת לא מילולית. בתקשורת הרגילה שלנו אנחנו מדברים לא רק עם הפה, אלא גם עם הידיים, הגוף, העיניים, והמסרים הגופניים האלה אומרים הרבה מאוד. באינטרנט כל זה איננו. נכון, ב־2%-3% מהמקרים יש גולשים ברשת מצלמות וידאו, אבל לפי המחקרים האחרונים ב־97% מהמקרים התקשורת באינטרנט היא טקסטואלית בלבד. ולא רק שאנחנו

מדברים באינטרנט בכתיבה, הכתיבה היא כתיבה מוקלדת, שבה גם האלמנט האישי של כתב היד – על כל מה שהוא יכול לספר עלינו – איננו.

בכלל, העובדה שהתקשורת היא תקשורת של כתיבה וקריאה כבר משנה מאוד את התמונה. מבחינת החוויה, סיטואציה של כתיבה וקריאה שונה לחלוטין מסיטואציה של דיבור. כשאנחנו כותבים וקוראים, אנחנו נמצאים בדרך כלל עם עצמנו. אנחנו חושבים על הטקסט שאנחנו כותבים, נעצרים, לפעמים קוראים שוב, מדפדפים אחורה. כשאנחנו כותבים, אנחנו חושבים על המילים, מוחקים, מצב שהוא שונה לחלוטין מתקשורת דיבורית. בתקשורת של קריאה וכתיבה אנחנו לבד עם עצמנו ועם המחשב, ואם מישו בא פתאום ונעמד לידנו, זה מפריע לנו, ואז – או שהוא הולך בעצמו או שאנחנו מבקשים ממנו שילך.

פרט למאפיינים האלה, הקשורים לעצם טיבה של התקשורת באינטרנט, יש מאפיינים שאפשר לקרוא להם פסיכולוגיים. המשמעותי ביותר הוא זה של הסרת מעצורים ועכבות בתקשורת המקוונת. מתברר שכאשר אדם מוצא את עצמו בתקשורת מקוונת עם אדם אחר, שהוא אינו יודע עליו דבר והוא יכול רק לשוות לנגד עיניו את דמותו, יש נטייה להסרה אוטומטית של העכבות והמעצורים. אנשים נפתחים פתאום וחושפים דברים שלעולם לא היו חושפים בשיחות פנים אל פנים. אנשים יכולים לספר לאדם ש"פגשו" באינטרנט בשיחה ב-ICQ או בחדר צ'ט את הדברים הכי אינטימיים והכי רגישים לגביהם – אחרי שיחה של שלוש דקות.

בגלל האפקט הזה של הסרת העכבות אומרים שברשת בא לידי ביטוי "האני האמיתי" של המתקשר. אם זה נכון, יש בזה צד אחד מעודד, כי התכונה הבולטת של ה"אני האמיתי" הזה, המתגלה בהמון מצבים ובהמון מקומות ברשת, היא בעזרה לזולת. אם תלכו ברחוב ותנסו לבקש ממישהו שאתם לא מכירים עצה איך לגדל אבוקדו – הוא יצחק לכם בפנים. באינטרנט המון אנשים יתנפלו עליכם עם עצות, הפניות וטיפים – בכל נושא שתעלו על הדעת. אם תבקשו עזרה בבעיה כלשהי – נפשית, כספית, בעיה בלימודים או כל בעיה אחרת – ממש יקפצו עליכם עם המון רצון טוב והמון נכונות לעזור.

השאלה היא כמובן למה אנשים מוכנים לגלות רצון טוב כזה בסביבה הווירטואלית – ולא במציאות האמיתית? יש כמה תאוריות מעניינות בעניין זה. אחת מהן אומרת שאם מישהו היה נוהג במציאות האמיתית כדרך שבה נוהגים באינטרנט בתחום זה של עזרה לזולת – היו אומרים עליו שהוא פראיר. באינטרנט איש לא אומר עליך שאתה פראיר כי

אתה אנונימי והאנונימיות הזאת מגנה עליך ומאפשרת לך לבטא את ה"אני האמיתי" שלך.

מאפיין נוסף של המרחב הווירטואלי הוא הגלישה לתחום הפנטזיה. הפנטזיה מורכבת מכמה גורמים. קודם כול הדמיון. אנחנו מפעילים את הדמיון ומתירים לו – על סמך מחשבות, ידיעות וניסיון מן העבר – לתת לנו תשובות לכל מיני שאלות שמעסיקות אותנו. אנחנו יוצרים לעצמנו תמונה של האיש ממול – איך הוא נראה, איך הוא לבוש, אם הוא עומד, או יושב. במקביל מתחילה הדינמיקה הבין-אישית, כי ממול יש פרטנר – שגם לו ציפיות משלו – שמולו אנחנו רוצים להציג אישיות מסוימת, איזה דימוי שאנחנו רוצים ליצור לעצמנו, כדי לספק את הציפיות שאנחנו משערים שיש לו. לכן בתקשורת באינטרנט אנשים לא נוטים לספר את האמת על עצמם, אלא יוצרים תמונה יפה יותר, של המראה שלהם, של הגיל, המקצוע – כי אנחנו רוצים למצוא חן.

מה שהאנשים חווים בסביבה הווירטואלית, תחושות של התאהבות, משיכה, קנאה, כעס – דברים שכל מי שמצוי בעולם הציטים מכיר כל כך טוב – כולם פרי פנטזיה שהאדם יוצר בעזרת השותף שלו לתקשורת – אך אין להם בעצם שום בסיס אמיתי. לא רק שאתה לא יודע מי האיש העומד מולך, אתה גם לא יודע אם בכלל יש שם מישהו, כי נעשו כבר ניסויים שבהם אנשים שוחחו עם תוכנות, והיו בטוחים שהם משוחחים עם בני אדם חיים.

הכול – פנטזיה.

למה חשוב שנבין זאת? קודם כול מפני שחשוב שנבין את טיבם של התהליכים הבין-אישיים המתקיימים במציאות הווירטואלית – ובמה הם שונים מאלה שבמציאות הרגילה. אבל זה חשוב גם כדי לחנך את האנשים להתנהגות נכונה ונבונה יותר ברשת. תופעה מדהימה – כמו תופעת עולם הרגשות ברשת – לא מפסיקה להיות מדהימה גם כאשר אתה מצליח לעמוד על טיבה. אבל עכשיו, לפחות, היא יותר מובנת.

חלק ראשון : לתלמיד

א. שאלות הבנה כלליות על הטקסטים

ראו לעיל עמ' 121–122.

ב. שאלות הערכה וביקורת

מאמר 1: "עצרו את המהפכה" / גבי וימן

1. המאמר מכוון לחוקרי תקשורת, ובכל זאת הוא פורסם בבמה המיועדת לציבור הרחב.
א. בססו את הקביעה שהמאמר מכוון בעיקרו לחוקרי תקשורת.
ב. האם לדעתכם המאמר מתאים לבמה המיועדת לציבור הרחב?
השיבו בפירוט והתבססו על מובאות מן המאמר.
2. האם לדעתכם הכותרת "עצרו את המהפכה" משקפת את המסר של המאמר? נמקו את תשובתכם.
- הערה: הכותרת רומזת לשם המחזה "Stop the World – I Want to Get Off" ("עצרו את העולם – אני רוצה לרדת"), מאת לזלי בריקוס ואנתוני ניולי.
3. המאמר נכתב בסוף שנת 2000. מה בו עלול להיות לא מעודכן, לא רלוונטי או לא נכון? פרטו את תשובתכם.

מאמר 2: "עולם הרגש של האינטרנט: עולם של כאילו" / עזי ברק

- קורא טען שהמאמר מתאר את התופעות הכרוכות בתקשורת הבין-אישית באינטרנט בצורה קיצונית וחד-צדדית.
- האם אתם מסכימים עם קביעה זו, חולקים עליה או מסכימים עמה חלקית? בססו את דבריכם על המאמר ועל ניסיונכם האישי בתקשורת באינטרנט.

ג. הזיקות בין הטקסטים הראשיים

שני הכותבים דנים בתופעות הקשורות במרשתת ובהשפעותיה.

השוו בין המאמרים, ועמדו על הדמיון ועל ההבדלים.

היעזרו ברשימת הנקודות הבאות:

- נקודת המוצא של הכותב / תחום ההתמחות של הכותב.
- ההיבט המסוים / התחום הנדון / הנושא.
- קהל היעד.
- היחס אל התופעה הנדונה (למשל: חיובי / שלילי; התפעלות / חשש; ביקורת / קבלה).
- מידת המעורבות של הכותב (ריחוק / אכפתיות).
- מטרת הכותב.

חלק שני: הרחבה למורה

א. סקירה והערכה; הזיקה בין המאמרים

מאמר 1: "עצרו את המהפכה", גבי וימן

הכותב: גבי וימן הוא פרופסור לתקשורת באוניברסיטת חיפה.
הבמה: פנים (2000) – כתב עת של הסתדרות המורים בעריכת רוביק רוזנטל.
תקציר: הכותב רואה במהפכת האינטרנט – המהפכה הרביעית בתולדות התקשורת – הזדמנות למחקר ב"זמן אמת", אך לדבריו אין מחקר של ממש, והוא מונה ארבעה הסברים לכך: מהירות השינויים, היעדר תקציבים, אינטרסים כלכליים, ונטייה למחקר קצר-טווח. לדעתו האינטרנט טומן בחובו סכנות רבות – מפשיעה ואללימות ועד העמקת הפער החברתי. הוא קורא אפוא לחוקרי תקשורת לחקור את המהפכה בעודה מתרחשת כדי לתעל אותה בכיוונים שיצמצמו את נזקי האינטרנט ויגדילו את יתרונותיו.

סקירה והערכה

במאמר אפשר להבחין בשני מישורים; במישור האחד קהל היעד הוא חוקרי תקשורת, והשאלה הנדונה היא מדוע מהפכת האינטרנט אינה נחקרת. במישור השני המאמר מופנה לקהל הרחב, והאינטרנט מוצג כמקור לתופעות חברתיות שליליות ומסוכנות. שני הרבדים נקשרים זה בזה, שכן לדעת הכותב מחקרים רציניים וארוכי טווח יאפשרו לתעל את המהפכה לכיוונים חיוביים ולצמצום הנזקים. ואולם אף כי יש באפשרותם של חוקרי תקשורת לבחון את השינויים שהאינטרנט מחולל ב"זמן אמת" – לראשונה בתולדות מחקר התקשורת – הם אינם עושים זאת. מדברי הכותב עולה האשמה הן כלפי החוקרים הן כלפי גורמים בעלי אינטרסים שאינם מעוניינים לממן מחקרים שיחשפו את הנזקים שהאינטרנט גורם ויביאו להקטנת רווחיהם מן המרשתת.
לאורך המאמר בולטת עמדתו הביקורתית של הכותב על מהפכת האינטרנט. הוא מערער על החזון האופטימי של חסידי האינטרנט, ומדגיש שוב ושוב את התופעות השליליות ואת הסכנות שבמרשתת.

מאמר 2: "עולם הרגש של האינטרנט: עולם של כאילו", עזי ברק

הכותב: עזי ברק הוא פרופסור לפסיכולוגיה באוניברסיטת חיפה. הוא חוקר היבטים פסיכולוגיים שונים של האינטרנט, כולל השפעות של השימוש במרשתת על האדם ועל החברה, וכן יישומים פסיכולוגיים באינטרנט. הוא חבר בהנהלת עמותת אשנ"ב ("אנשים למען שימוש נכון באינטרנט").

הבמה: **עדכן** (2005), כתב עת של האוניברסיטה הפתוחה. המאמר – על פי הרצאה שנישאה ביום עיון באוניברסיטה הפתוחה.

תקציר: המאמר דן בתופעה של התפתחות רגשות עזים בין בני שיח בתקשורת הבין-אישית באינטרנט, כגון בציטים. תקשורת זו מאופיינת ב"אי־זהותיות" של המוען ושל הנמען, מה שגורם למתקשרים להסיר מעצמם עכבות, ולשקוע בעולם שכולו דמיון ופנטזיה בנוגע לבן השיח. לדעת הכותב חשוב להבין את התהליכים הרגשיים והקוגניטיביים המתרחשים במציאות הווירטואלית, והבנה זו היא אבן יסוד של חינוך להתנהגות נבונה ברשת.

סקירה והערכה

ברק מתמקד בתופעות הקשורות בתקשורת הבין-אישית באינטרנט. מה שמרתק אותו – ואפילו מדחים אותו – הוא העובדה שאנשים חווים חוויות רגשיות סוערות אף על פי שאינן כרוכות במפגש אנושי של ממש. ההסבר לכך נעוץ במאפיינים של תקשורת זו: "אי־זהותיות" ו"אי־נראות" של המוען ושל הנמען (במאמר הם מוצגים כשני מאפיינים שונים ואולם יש חפיפה חלקית ביניהם). המאפיינים הללו גורמים למעשה לשתי תופעות שונות: מצד אחד ה"אי־זהותיות" גורמת לאדם להסיר עכבות: לחשוף את "האני האמיתי" שלו, לספר על עצמו דברים אינטימיים, ואף לגלות רצון טוב ולעזור לזולת. מן הצד האחר ה"אי־זהותיות", כלומר אי־הידיעה מי האדם שאתו מתנהל הקשר, גורמת לאנשים לא לספר את האמת על עצמם, אלא ליצור תמונה יפה יותר של עצמם כדי למצוא חן.

הרושם הוא שהכותב מעניק משקל רב יותר לתופעה מן הסוג השני, ואף קובע לקראת סוף דבריו ש"הכול פנטזיה", ומתעלם בכך מתופעות גילוי הלב וחשיפת ה"אני האמיתי" שנזכרו קודם לכן. עוד אפשר להעיר כי תופעת הפנטזיה ביחסים הבין-אישיים אינה חידוש של המרשתת. היא קיימת – במידה פחותה כמובן – אפילו במפגש פנים אל פנים (האומנם אנחנו מכירים את הזולת היכרות של ממש בעת המפגש עמו?), ובוודאי התרחבה מאוד עם התפתחות התקשורת האלקטרונית (הטלגרף, הטלפון, הרדיו והטלוויזיה) ועוד יותר בעידן האינטרנט. ואולם יש לזכור כי הפנטזיה והדמיון מלווים

את האדם משחרר האנושות, והם הכוח המניע של היצירה האנושית – המחשבה וההגות ובכללם האמונה הדתית, האמנות, הספרות, התאטרון והקולנוע, ואף המדע והמצאותיו. המאמר הוא תכתוב של הרצאה שנאמרה בעל פה, והדבר ניכר במבנהו ובלשונו.

הזיקות בין המאמרים

שני הכותבים הם אנשי מחקר, כל אחד בתחומו, ואולם בבואם לדון באינטרנט – הם יוצאים מגדר היותם חוקרים – המנתחים ומתארים תופעה – ונכנסים לגדר מחנך, מדריך, מורה דרך.

טבלת השוואה

תבחינים	עצרו את המהפכה / גבי וימן	עולם הרגש של האינטרנט / עזי ברק
נקודת המוצא	חוקר תקשורת; מתעניין בהשפעת האינטרנט כאמצעי תקשורת על החברה והתרבות.	פסיכולוג; מתעניין בהשפעה הרגשית-הפסיכולוגית של האינטרנט על בני אדם.
ההיבט הנדון	– חקר האינטרנט וחקר השפעותיו בידי חוקרי תקשורת. – השפעת האינטרנט על החברה.	קשרים בין-אישיים באינטרנט.
היחס אל התופעה	הכותב רואה בעיקר את ההיבטים השליליים של התופעה. הוא מגלה דאגה וחשש.	הכותב מוטרד מן ההשלכות של התופעה, מדגיש את סכנותיה אך אינו מתעלם גם מצדדים חיוביים.
מידת המעורבות	שני הכותבים מגלים מעורבות כלפי התופעה שהם דנים בה, במידה רבה הם מודאגים ומוטרדים ממנה, וחשים אחריות אישית להביא לשיפור המצב.	
מטרת הכותב	שני הכותבים מעוניינים להביא לצמצום הנזקים וההיבטים השליליים של האינטרנט. הם רואים את עצמם שליחים ומחנכים לטובת הציבור. שניהם סבורים כי תיעוד התופעה, הסברה המדעי ומחקרה עשויים לתרום לשיפור השימוש באינטרנט ולצמצום נזקיו.	
הדרך להשגת המטרה	מחקרים ארוכי טווח שיסייעו בהבנת ההשפעות ובתיעול השימוש במרשתת לכיוונים נכונים.	הבנת התהליכים המתרחשים; חינוך להתנהגות נבונה בשימוש במרשתת.
היקף המתואר	סקירה במבט כוללני של תופעות שליליות באינטרנט.	העמקה בניתוח של תופעה אחת באינטרנט.

ב. הצעות לטקסטים נוספים

מובאת כאן רשימה של מאמרים נוספים בנושא בתוספת תקצירים. המאמרים מסודרים לפי א"ב של שמות המשפחה של מחבריהם.

יורם אורעד, "שתי גדות לעולם הדיגיטלי"

הכותב הוא מפתח תכניות לימודים ואתרי אינטרנט חינוכיים בתחום המדע והטכנולוגיה ומחבר מאמרי מדע פופולריים.

הבמה: גליליאו – המגזין הישראלי למדע ולאקולוגיה, גיליון 57 (מאי 2003).

תקציר: הכותב טוען שבמהפכת המידע בכלל ובאינטרנט בפרט טמונה סכנה של הרחבת הפער החברתי בין מי שזוכה ליהנות מפרות האינטרנט ובין מי שאינו זוכה בכך כיוון שאין ידו משגת או כיוון שאינו יודע להשתמש בו באופן יעיל ומושכל. הפער נוצר הן בין מדינות הן בין אוכלוסיות שונות באותה מדינה. ההתחדשות המהירה של הטכנולוגיה והצורך להתעדכן כל הזמן גורמים להעמקת הפער. הכותב מציע תכנית לגישור על הפערים: בניית תשתיות טכניות ראויות, דאגה לנגישות לאינטרנט ומתן הדרכה ותמיכה למשתמשים הזקוקים להן.

ראו גם יורם אורעד, "חינוך? נתפס ברשת", גליליאו 46 (יולי-אוגוסט 2001).

דורית בכר וניבה קפלן, "שמים גבולות לאינטרנט"

ד' בכר היא מפקחת ארצית בתחום מידענות ואתיקה במשרד החינוך. נ' קפלן היא מדריכה ארצית בתחום האתיקה.

הבמה: **אאוריקה** – כתב עת להוראת מדעים וטכנולוגיה בבית הספר היסודי, גיליון 23 (אוגוסט 2006).

תקציר: הכותבות סוקרות דרכי התמודדות עם האינטרנט כסביבת חיים של ילדים ובני נוער בהיבטים שונים: טיפול במידע; נגישות אקראית לאתרים לא ראויים; ניהול חינוכי של פורומים בבתי הספר וקביעת כללי התנהגות; התמודדות עם התבטאויות קשות ללא אפשרות לדעת מי עומד מאחוריהן בגלל האנונימיות; מפגשים עם זרים; התמכרות למחשב; הפרת זכויות יוצרים. לטענת הכותבות האינטרנט מעמיד אפשרויות להשכלה ולמינוף של תהליכים חינוכיים ותרבותיים, וכדי לממשן על המחנכים להתחבר אל התרבות הדיגיטלית ולהנחיל לתלמידים מיומנויות, נורמות וערכים שיאפשרו להם לנצל את המרשתת בביטחון וביעילות.

דנה בן-נפתלי וניר אילון, "וירטואלי, אמיתי, מה כבר ההבדל"

הכותבים הם בעלי חברה לייעוץ שיווקי המתמחה במגזר הצעירים.

הבמה: **אותות** – כתב עת לפרסומות שיווק ותקשורת המונים, גיליון 298 (יולי 2005).

תקציר: בשביל בני העשרה פלוס הגדלים לתוך מהפכת האינטרנט – האינטרנט הוא לא רק כלי להעברת מסרים אלא חלק מהגדרת המציאות. ארגונים וגופים מסחריים למדו להגיע אל הצעירים בדרך המטשטשת את הגבולות בין המציאות לסייבר. הכותבים סוקרים משחקי מציאות חלופית המבוססים על יציאה מן העולם הוירטואלי אל מפגש חברתי, משעשע ולא שגרתי – פנים אל פנים. "התקהלות רגעית" או "מפגשי בזק" הם דוגמה לבידור חוצה מדיה. המפגשים עשויים לשלב אתגרים כמו חיפוש מטמון, סיפורים אינטראקטיביים, חידות ותעלומות.

אליעזר בן-רפאל, "קווים לדמותו של נוער המסכים"

פרופ' בן-רפאל מלמד סוציולוגיה באוניברסיטת תל-אביב.

הבמה: **פנים**, נוער המסכים, גיליון 37 (נובמבר 2006).

תקציר: הכותב דן בתופעה המכונה "נוער המסכים" – בני נוער המרותקים לצגים ולמרקעים אלקטרוניים שעות רבות ביום. הוא עומד על היבטיה החיוביים: אקטיביות ובחירה, אוטונומיה והתמצאות, מומחיות וסיוע במשפחה, היפתחות לאפיקי ידע, פתיחות תרבותית וחברתית והשתייכות לעולם הגלובלי, פתיחות לשונית – בעיקר לאנגלית, ויצירת קודים לשוניים כסמן של תרבותם. ההיבטים השליליים: הוויה אינדיווידואלית נטולת דינמיקה חברתית, היעדר מעגלי סולידריות, לעתים ויתור על חברים בעולם הממשי, כיווץ הזמן המוקדש לקריאת ספרים. לדברי הכותב הערכים המקודשים הם ההווה והעתיד המידי ויחס נהנתני ונרקסיסטי לחיים, וזאת על חשבון החינוך ההומניסטי, תפיסת ההיסטוריה והתמודדות עם שאלות גדולות. הכותב קורא להורים ולמחנכים למצוא דרך לנצל את הטכנולוגיה בצורה מועילה יותר.

פני ברסימנטוב, "מוזיקה בעידן הדיגיטלי: היבטים של מידע"

הכותבת היא מדענית ועורכת תוכן, בעלת תואר מוסמך בלימודי מידע, עורכת וכותבת את הבלוג "קסטה".

הבמה: **עוצמת המידע**, מוסף של עיתון "הארץ", מארס 2008.

תקציר: הכותבת טוענת שהטכנולוגיה הדיגיטלית והאינטרנט מתאימים מאין כמותם לתחום המוזיקה – לא רק שאינם פוגמים בה אלא הם מאפשרים יצירה, הפצה, שיתוף, מיפוי והתאמה לטעמים מוזיקליים ועוד. המרשתת היא זירה מרכזית שבה מתנהלת תעשיית המוזיקה והיא

מאפשרת הזדמנות שווה לחשיפה לכלל האמנים. הכותבת סוקרת את זירת המוזיקה במרשתת: כלים ואתרים למיפוי מוזיקה, שירותי אחסון וקטלוג, כלים מקוונים לאיתור מוזיקה ומאגרים ייעודיים, יומני רשת ו"פודקסטים" (תכניות מוזיקה ערוכות המכילות המלצות וקטעי מוזיקה) המשפיעים על הקהל, ביוגרפיות ומחקרים. כל האתרים מוכרים ו'כשרים' להורדה.

מיקי גבעון, "התמכרות וירטואלית"

ד"ר גבעון הוא רופא, מומחה ברפואת משפחה ועורך מדור בריאות באתר באינטרנט. הבמה: **איתנים** – הירחון הבריא למשפחה (אוקטובר 2003).

תקציר: מתי גלישה תמימה באינטרנט הופכת לשימוש יתר או להתמכרות? התשובה על כך נשענת על תאוריה שפיתח מומחה לחקר המוח. אחת ההנחות היא ששימוש יתר באינטרנט מופיע לעתים עם הפרעות פסיכיאטריות אחרות. רשימת תסמינים להתמכרות לאינטרנט אמורה לסייע בזיהוי התופעה. הפתרונות המוזכרים: טיפול קוגניטיבי-התנהגותי, טיפול תרופתי (כשיש גורם של דיכאון), פיקוח של ההורים על גלישה של ילדיהם באינטרנט.

דוד גרין, "תחום המושב הווירטואלי של המאה ה-21"

ד"ר גרין הוא מומחה בכיר בפסיכולוגיה קלינית ומנהל מכון לפסיכולוגיה מתקדמת. הבמה: **פנים**, ילדי המסכים, גיליון 37 (נובמבר 2007).

תקציר: העולם הווירטואלי אינו משמש למטרות בידור בלבד, אלא הפך למרחב ההתרחשות של "המציאות" עבור ילדים ובני נוער. הכותב סוקר סוגיות הקשורות בשימוש של מתבגרים בישראל באינטרנט והמצריכות לדעתו פיקוח של מבוגרים ושל בית הספר, ובהם התמכרות למחשב ולמרשתת, עיוות בהבנת המושגים 'מציאות' ו'דמיון', שימוש במידע. לא הכול אפוא חיובי או תקין בעולם מופלא זה.

אסי זיגדון, "לא לחסום ולא לבלוע. ללמוד"

הכותב הוא מורה לתקשורת, עוסק בחינוך בלתי פורמלי, מוסיקאי, שדרן רדיו, עיתונאי ומפיק ראשי בתחנת רדיו.

הבמה: **פנים**, ילדי המסכים, גיליון 37 (נובמבר 2007).

תקציר: הכותב רואה באינטרנט סוגיה חינוכית, מפני שהדור הצעיר הוא זה שיצטרך להתמודד עם המציאות החדשה שהאינטרנט יוצר. הכותב מונה את הסכנות הטמונות במרשתת: היפוך תפקידים בין מבוגרים לצעירים ואיבוד השליטה של ההורים; קשרים חברתיים וירטואליים וצמצום המעורבות החברתית הממשית; נגישות למידע שאינו מתאים לילדים; משחקי מחשב

המטשטשים את הגבול בין מציאות להדמיה (סימולציה) ומחזקים התנהגויות אלימות; התמכרות; חשיפה לפורנוגרפיה; אשליית הזמינות והיעדר דחיית סיפוקים. הכותב דוחה את גישת "הטיפול החוסס" (באמצעים טכנולוגיים או בכללים ל"גלישה נכונה"), ומציע במקומו חינוך לתקשורת מגיל צעיר, כולל "גלישה ביקורתית", הכרת הכוחות המניעים את האינטרנט, היבטים פסיכולוגיים ועוד. הוא מציג פעילות שעשה עם תלמידיו המדגימה את גישתו, וקורא להפוך את המרשתת לכוח חיובי על ידי מחקר והעמקה.

רויטל זילונקה, "לדעת זה לא מספיק"

הבמה: **נט-מגזין** – מגזין המחשבים והאינטרנט של ישראל, גיליון 55 (אפריל 2005).
תקציר: הכותבת רואה באינטרנט כלי חשוב לתמיכה במאבקים חברתיים ולקידום. יתרונו הגדול במתן מידע רלוונטי ואמין על ידי מומחים מצד אחד, ובאפשרות לספר על מצוקות כלכליות ועל התנכלויות של גופים ציבוריים מצד שני. ההתארגנויות במרשתת והשתתפות בפורומים הן, לדעתה, צעד ראשון של האזרח לפעילויות של מחאה, לשמירת זכויות הפרט ולזיהוי גוף ציבורי מפלה ופוגע. הכותבת קוראת לציבור להשתמש בכלי זה ביציאה למאבקים צודקים.

ראו גם **מכתב תגובה** בגיליון 56.

צבי זרחיה, "אושר בקריאה ראשונה: צנזורה באינטרנט"

הבמה: **הארץ**, 28.2.2008.
תקציר: הידיעה מציגה את פרטי הצעת החוק שלפיה ספקי אינטרנט יחויבו להציע למנויייהם שירות סינון אתרים שאינם מתאימים לקטינים. מובאות גם תגובותיהם של המתנגדים לחוק.

עמיחי יעקבי, "העבדים החדשים"

הכותב הוא עיתונאי.
הבמה: **נט-מגזין** – מגזין המחשבים והאינטרנט של ישראל, גיליון 55 (אפריל 2005).
תקציר: הכותב מגדיר "עבדים מרצון" את בעלי התחושה הסובייקטיבית המוטעה של שליטה ברשת. הוא מונה מאפיינים של עבדות ברשת: התקנה מידית של עדכונים בתכנות, בלישה אחר חיים פרטיים של אחרים ובעיקר חרדת נטישה. עבדי המרשתת מייצרים עוד ועוד דפי אינטרנט, נכנסים לחדרי צ'ט ומעדכנים את הבלוג שלהם כדי שלא להישכח. אופק חייהם צר, אין הם יכולים לדמיין את חייהם בלי הרשת. בנימה אירונית הכותב מאחל לקוראים להיות בליל הסדר הקרוב כמה רגעים בני חורין.

אביתר כפכפי, "האינטרנט והמהפכה הדיגיטלית"

הבמה: **חברה** – כתב עת סוציאליסטי לענייני חברה, כלכלה, פוליטיקה ותרבות, גיליון 22 (נובמבר 2005).

תקציר: הכותב סוקר את המהפכה הדיגיטלית על שלושת תהליכיה: השימוש המתרחב במחשב האישי, האינטרנט, הדיגיטציה של המידע והתוכן. הוא מתמקד בתרומתם של תהליכים אלו לקידום הגישה הסוציאליסטית: שיתוף קבצים והפצת תכנים דיגיטליים בקלות יביאו לדעתו לשינוי במושג "זכויות יוצרים" ובמושגים "שלי" ו"שלך". הפצת תכנות חופשיות מציבה חלופה רעיונית לקפיטליזם. הזרמת המידע לציבור אינו עוד נחלת גופים מונופוליסטיים כמו רשתות תקשורת, וכל אדם יכול להשיג מידע שבעבר היה נחלת בעלי מקצוע בלבד (כגון ברפואה). הכותב אינו מתעלם מן הסכנות של המרשתת אך קורא לנצלה למטרות הראויות.

סמדר סלומון, "גלישה נבונה"

הכותבת היא עיתונאית.

הבמה: **הורים וילדים** (כתב עת להורים), גיליון 214 (נובמבר 2005).

תקציר: על בסיס השוואה בין משחקי ילדים בעבר לאלה של ההווה הכותבת מבליטה את מקומו של האינטרנט בחיי הילדים כיום. בצד יתרונותיו הברורים יש גם סכנות בשימוש בו. היזמה של משרד החינוך "גלישה נבונה" היא פתרון אחד הפונה אל התלמיד. פתרון אחר מופנה אל ההורים – קהל היעד של הכתבה: הדרכתם בזיהוי סימנים למצבי סכנה של ילדים. עוד נוסף למען ההורים "מילון מונחים" לשימושי אינטרנט נפוצים.

שהם סמית, "מותק הילדים התקונו"

הכותבת היא עיתונאית, "אם למתמכרי מחשב בתהליך שיקום".

הבמה: **פנים**, ילדי המסכים, גיליון 37 (נובמבר 2006).

תקציר: סיפורה האישי והאופטימי של אם לבת (9) ולבן (6) על התמכרותם של ילדיה למחשב ולאינטרנט, למרות ההשגחה של ההורים ומודעותם לצפוי. בסגנון קליל ומטפורי, בהומור ובאירוניה עצמית היא משחזרת את תהליך ההתמכרות, ומספרת על הצעדים הדרסטיים שנקטו ההורים לשם גמילת הילדים. הכותבת מצטטת מדבריהם של חוקרי התרבות רולאן בארת וניל פוסטמן.

פניה עוז-זלצברגר, "ראו את מי העכבר השאיר בחוץ"

ד"ר עוז-זלצברגר מרצה בבית הספר להיסטוריה באוניברסיטת חיפה וחברת המועצה הציבורית של המכון הישראלי לדמוקרטיה.

הבמה: הארץ, 26.12.06.

תקציר: הכותבת מגיבה בלשון חדה ורווית מטפורות ואלוזיות על בחירת המגזין האמריקאי טיים ב"אתם" כאיש השנה של 2006 – "אזרחי הדמוקרטיה הדיגיטלית החדשה", כלומר כל משתמשי המחשב והמרשתת. היא טוענת שאין מדובר ב"כולנו" שכן יש בעולם אנשים רבים שאין להם ולא כלום עם האינטרנט, והם רעבים ללחם ולא לאיי-פוד.

סבר פלוצקר, "גם בגוגל אין ארוחות חינם"

הכותב הוא עיתונאי ופרשן כלכלי.

הבמה: Ynet, 14.10.2006.

תקציר: הכותב טוען שאין שירות חינם באינטרנט, ומתמקד במנוע החיפוש הפתוח "גוגל". את ההוצאות של גוגל משלמים לא המשתמשים הישירים אלא המפרסמים. הפרסומות משולבות בתכנות ש"גוגל" מפיצה "חינם". אמנם חברת "גוגל" טוענת שמטרתה לסדר ולקטלג את המידע האנושי, אבל בפועל היא חברת ענק לשירותי פרסום, ויש חשש שבעתיד יד המפרסמים תגבר והם יקבעו את סדרי העדיפויות. עוד הוא חושש מקריסה של חברות כאשר הציבור ימאס בשירותים שהן מספקות.

נדב פרץ, "ויקיפדיה כקריאת תיגר על התפישה הקפיטליסטית"

הכותב הוא סטודנט לתואר שני בסוציולוגיה, ויקיפד (עורך וכותב ערכים בוויקיפדיה).

הבמה: **חברה** – כתב עת סוציאליסטי לענייני חברה, כלכלה, פוליטיקה ותרבות, גיליון 18 (מארס 2005).

תקציר: הכותב מסביר את ייחודה של האנציקלופדיה הפתוחה ויקיפדיה: כל אחד יכול לערוך ערך קיים או לכתוב ערך חדש והיא פתוחה לכול. הוויקיפדיה קיימת בלמעלה ממאה שפות. הוא מסביר איך נשמרת אמינותה של ויקיפדיה ועומד על יתרונותיה: הפצה חינם, עדכון מהיר וקל, היקף לא מוגבל. בין החסרונות: התבססות על התנדבות בלבד, אפשרות לקידום מסר אינטרסנטי של הכותב (מדעי או פוליטי). לדעת הכותב פרויקט הוויקיפדיה קורא תיגר על התפיסה הקפיטליסטית כי הוא מוכיח שאנשים אינם פועלים אך ורק למטרות רווח. כותבי הערכים (ויקיפדים) מתנגדים לשמירת "זכויות יוצרים" בטענה שהמידע שייך לכלל.

גבריאל רוונה, "כניסת האינטרנט לחברה הדתית והחרדית"

הבמה: **צהר** – כתב עת תורני, גיליון כז (כסלו תשס"ז).

תקציר: הכותב מנתח את היחס לאינטרנט במגזר החרדי על פלגיו השונים (בארץ ובארצות הברית, בתנועת ש"ס ובתנועת חב"ד) ובחברה הדתית-לאומית. יש זרמים הרואים במרשתת איום

תרבותי-ערכי וחברתי, ועם זאת אינם נמנעים מהענקת לגיטימציה לשימוש במחשבים וברשת למטרות מקצועיות. לעומתם יש המדגישים בעיקר את הנזק החינוכי-מוסרי ותרים אחרי דרכי התמודדות ומחפשים דרך לרתום את המהפכה למטרות חיוביות. הכותב טוען שככל שמקומה של החשיבה האינטלקטואלית בעולמה הדתי של הקבוצה מרכזי יותר כך היא נוטה לראות את שאלת האינטרנט כשאלה חינוכית, ולא כשאלה תרבותית-חברתית-ערכית.

רונית רוקאס, "אז מה הם עושים שם בעצם"

הכותבת היא עיתונאית.

הבמה: הארץ, 12.2.2008

תקציר: הכתבה מדווחת על "היום הלאומי לאינטרנט בטוח" – אירוע ששותפים לו משרד החינוך, מייקרוסופט ישראל, המשטרה וצה"ל, איגוד האינטרנט הישראלי ומכון אדלר ושנועד להעלות את המודעות לגלישה בטוחה ברשת. האירוע הניב יזמה שעיקרה הדרכת קבוצות הורים בהתמודדות עם אתגרי האינטרנט במטרה להחזיר את אחריות ההורים בנושא ובהנחה כי התערבות קצרה, חד-פעמית, ללא המשכיות נדונה לכישלון.

יוחאי שרון, "מוזיאונים ואינטרנט"

הכותב הוא אחראי אינטרנט במוזאון המדע על שם בלומפילד בירושלים.

הבמה: **אוריקה** – כתב עת להוראת מדעים וטכנולוגיה בבית הספר היסודי, גיליון 23 (אוגוסט 2006).

תקציר: המאמר מגדיר מהו מוזאון וירטואלי ומשווה בינו ובין מוזאון ממשי. מוזאון וירטואלי הוא אתר אינטרנט המציג מוצגים לפי אמות מידה שונות, ולעתים – בעיקר במוזאונים למדע – מאפשר אינטראקטיביות של הגולש-המבקר. הכותב טוען כי במרשתת טמון פוטנציאל עצום – שיווקי וחוויתי – להפוך את הביקור במוזאון לנחלת הכלל ולפרוץ גבולות של זמן ומקום.

אמיר תיבון, "תרבות ה-Copy-paste של מערכת החינוך", ריאיון עם פרופ' גבי סלומון

הבמה: מערכת וואלה, 4.9.2006.

תקציר: פרופ' סלומון מזהיר מפני מחשוב בתי הספר ללא שינוי קיצוני בדרכי ההוראה. לדבריו, המחשב והאינטרנט הם כלים שמיועדים לעריכת מחקר, לא לשינון חומר. בתחום שינון החומר יש במחשבים יותר נזק מתועלת. הוא מדגים לימוד המדגיש מחקר בהיסטוריה, אך לא רק בתחום זה הדבר אפשרי. הוא מצפה למהפכה האמיתית: תלמידים יישבו מול צג המחשב ויתחילו לחשוב.

ג. הדרכה לבחירת נושא לכתיבה ולפיתוח

נושא הכתיבה ינוסח כטענת-על, שתעמוד במרכזו של מאמר הטיעון. להלן מוצגות שלוש אפשרויות להגיע אל ניסוח טענת-העל בלויית דוגמאות.

אפשרות א: חילוץ טענה

אפשר לחלץ את טענת-העל מתוך אחד המאמרים (או יותר) – בין שהיא מנוסחת במפורש ובין שאינה מנוסחת במפורש, ולהעמיד אותה במרכז הכתיבה ולתמוך בה. דוגמה: **"אחד האיומים המוצנעים אך החריפים ביותר של מהפכת האינטרנט הוא הרחבת פערים חברתיים עד להקצנה."** (מתוך גבי וימן, "עצרו את המהפכה"). שימו לב שבמאמר עצמו אין זו טענת-העל. עתה יש למצוא מאמר או מאמרים נוספים העוסקים בעניין זה. למשל: מאמרים התומכים בטענה: יורם אורעד, פניה עוז-זלצברגר. מאמרים המפריכים את הטענה: פני ברסימנטוב, אביתר כפכפי, נדב פרץ, יוחאי שרון.

אפשרות ב: טענה הפוכה

אפשר להעמיד טענה הפוכה לטענה של אחד המאמרים (או יותר). לדוגמה: במאמר של עזי ברק נטען ש"מה שהאנשים חווים בסביבה הווירטואלית, תחושות של התאהבות, משיכה, קנאה, כעס – דברים שכל מי שמצוי בעולם הציטים מכיר כל כך טוב – כולם פרי פנטזיה שהאדם יוצר בעזרת השותף שלו לתקשורת – אך אין להם בעצם שום בסיס אמיתי." ובהמשך הוא אומר "הכול – פנטזיה". הטענה ההפוכה יכולה להיות: **לא הכול פנטזיה באינטרנט.** התלמיד יכול להתבסס על ניסיונו ועל ניסיונם של אחרים שקשרו קשרי ידידות אמיתיים באמצעות האינטרנט, שזכו לתמיכה ולסיוע, לעצה טובה והכוונה במרשתת. אפשר לטעון שלא הכול מתחזים או מייפים את דמותם, ורבים שואפים לקשר כן ושוויוני. נוסף על כך אפשר ללמוד לא מעט על בן השיח גם אם הוא אנונימי – דרך הנושאים שהוא בוחר, אופן ניסוח דעותיו, לשונו וסגנונו. מאמרים שאפשר להיעזר בהם לתמיכה בטענה: דנה בן-נפתלי וניר אילון, רויטל זילונקה.

שימו לב שבבניית החיבור בדרך זו הטענה של כותב המאמר הופכת לטענת הנגד בחיבור. במאמרים אחרים אפשר למצוא טענות היכולות לחבור אל הטענה של כותב המאמר ולעבות אותה, ואפשר להתייחס גם אליהן בחיבור (בבחינת הפוך על הפוך); לדוגמה: המאמרים של אליעזר בן-רפאל, דוד גרין, אסי זיגדון.

אפשרות ג: סוגיה כללית

אפשר לנסות לנסח סוגיה כללית העולה מן המאמרים, וממנה לגזור נושא כתיבה מצומצם ומוגדר – בצורת טענת-על.

לדוגמה: הן פרופ' ברק הן פרופ' וימן מצביעים – כל אחד בתחומו – על הסכנות הטמונות בשימוש באינטרנט. הסוגיה הכללית העולה אפוא משני המאמרים היא:

הסכנות בשימוש באינטרנט.

מתוך הסוגיה הזאת אפשר לנסח כמה טענות-על. לדוגמה:

- **המשחקים באינטרנט גורמים לנזקים לילדים ולבני נוער.**
- **האינטרנט מאיים על התרבות הישראלית ועל השפה העברית.**
- **כולנו עבדים של המרשתת.**
- **המרשתת פוגעת בזכויות היוצרים.**

ניקח לדוגמה את הטענה הראשונה: **משחקים באינטרנט גורמים לנזקים.** בנזקים שאפשר למנות: ביטול זמן, התמכרות, טשטוש גבולות בין מציאות לפנטזיה, ויתור על אינטראקציות חברתיות ממשיות, השפעות מניפולטיביות של גופים מסחריים.

בהתמודדות עם הטענה יש להתייחס גם לטענות-נגד אפשריות: היבטים חיוביים של משחקי המחשב, כגון התנסות וסימולציה, גיוון והרחבת אופקים, אתגרים מוטוריים ולוגיים. משחקים רבים אינם כרוכים בתשלום.

דוגמאות למאמרים שאפשר להיעזר בהם:

מאמרים התומכים בטענה: דנה בן-נפתלי וניר אילון, דוד גרין, אסי זיגדון, שהם סמית, גבריאל רוונה.

מאמר שגישתו מאוזנת ומצביע גם על היבטים חיוביים של האינטרנט, לרבות המשחקים, הוא מאמרו של אליעזר בן-רפאל.

הערה: עיון בתקצירי המאמרים הנוספים עשוי לכוון ולסייע בגיבוש נושא הכתיבה.

הצעות נוספות לסוגיות

- צנזורה במרשתת
- התמכרות למרשתת
- המרשתת ככלי חברתי
- המרשתת כמקור מידע
- ילדים ונוער באינטרנט
- יחסי ילדים ומבוגרים והאינטרנט
- מקומה של מהפכת האינטרנט בהיסטוריה האנושית
- המחשב והאינטרנט בבית הספר
- אמנויות במרשתת – מוזיקה, ציור, צילום ועוד.

הצעות לטענות מובילות

מובאת כאן רשימה של טענות הנגזרות מן הסוגיות שהוצעו לעיל או נגזרות מן המאמרים השונים. מקצתן מנוסחות כהיגדים – שאפשר לבסס או להפריך, ומקצתן מנוסחות כשאלות ומזמינות את הבוחר בהן לנסח במפורש את טענת-העל – כתשובה על השאלה הנתונה.

- ידיד במרשתת קרוב מחבר קרוב.
- מי צריך להיות הצנזור של המרשתת – המדינה? הורים ומורים? המשתמש עצמו?
- האם צריך הכוונה וצנזורה למרשתת?
- כולנו עבדים של המרשתת. האומנם?
- האינטרנט שינה את אורח חיינו באופן ששום המצאה מדעית לא שינתה. האומנם?
- האם אפשר לסמוך על אמינות המידע המצוי במרשתת?
- האם משחקים באינטרנט הם בזבוז זמן או כלים לפיתוח מיומנויות אנושיות וחברתיות?
- ויקיפדיה או אנציקלופדיה על המדף – מה עדיף?
- האינטרנט בשבילי הוא...
- עולם ללא אינטרנט הוא...

- האינטרנט – חזון שהכזיב.
- לא הכלי "אשם" אלא האדם המפעיל אותו.
- האינטרנט מאיים על התרבות הישראלית / על השפה העברית / על הסדר החברתי.
- האינטרנט מגביר את הרוע בעולם.
- המרשתת היא אתגר למחנך ולמערכת החינוך.
- עולם ללא אינטרנט הוא עולם פחות דמוקרטי, פחות חברתי, פחות נדיב.
- האנונימיות במרשתת – חיסרון או יתרון? (מנקודת מבט של מי?)
- האינטרנט – המשך או מהפכה?
- הדמיון והפנטזיה – העומדים בבסיס העולם הווירטואלי של המרשתת – הם הכוח היצירתי המניע של התרבות האנושית.
- תמיכה רגשית וסיוע עמיתים הם תרומה חשובה של האינטרנט.
- המרשתת הופכת את עולמנו לכפר גלובלי קטן.
- קבוצות דיון ותשובות של מומחים במרשתת הם מכשירים לדמוקרטיה אמתית.
- האינטרנט מגלה פנים חדשות־ישנות באדם המודרני.
- המרשתת פוגעת בזכויות יוצרים של אמנים.